

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 26

מנהגי שבת הגדול

- נהגו לברך האחד את חברו "שבת הגדול שלום". ואמירה זו יש בה משום זכירת ניסי ה' יתברך איתנו.¹
- בכל תפוצות ישראל נהגו להתאסף בשבת הגדול ברוב עם בבתי כנסיות ובתי מדרשות לשמוע דרשת הרב ומורה צדק, ועל הרבנים להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה בדיני פסח והלכותיו המרובים. ולא ידרשו בפלפול או בדרושים בעלמא, אלא בהלכה למעשה.²
- מנהג האשכנזים לקרוא את ההגדה בשבת הגדול מ"עבדים היינו" ועד לקטע המסתיים "לכפר על כל עוונותינו".³ הספרדים לא נהגו במנהג זה.⁴

דינים ומנהגים לערב פסח

האם אומרים "מזמור לתודה" בשחרית של ערב פסח?

למנהג האשכנזים: אין אומרים "מזמור לתודה" בערב פסח וחול המועד פסח, כיוון שהוא כנגד 'קרבן תודה' שהיו בו לחמי חמץ, ואין מקריבים קורבן תודה בערב פסח מחשש שיישאר מהקרבן אחר זמן איסור אכילת חמץ ויעבור על איסור נותר.⁵ ולמנהג ספרדים: מזמור זה נאמר לשם שבח והודאה ולא כנגד קרבן תודה, ולכן אומרים אותו גם בימים הללו.⁶ ממתי אסור לאכול מצה לפני פסח? יש נוהגים שלא לאכול מצה מיום ראש חודש ניסן עד ליל הסדר,⁷ אבל מעיקר הדין האיסור לאכול מצה נאמר רק על יום י"ד ניסן מהבוקר. והטעם, כדי שתהיה חביבה בעת אכילתה בלילה, וכדי שיהא היכר בין אכילה שלפני פסח לאכילת מצת מצווה בליל הסדר.⁸ אולם, בליל י"ד מותר לאכול מצה.⁹

האם מותר להאכיל לילדים קטנים מצות בערב פסח כדי שלא ילכלכו את הבית עם חמץ?

קטנים שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים שמספרים בהגדה בליל פסח - מותר להאכילם מצה גם בערב פסח. אבל קטנים שמבינים בסיפור יציאת מצרים אין להאכילם מצה בערב פסח, שנאמר "והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי" - לא נאמר אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואם יאכלו מצה בערב פסח לא תהיה המצה חידוש בשבילם.¹⁰ איסור זה נאמר בין לילדים קטנים ובין לילדות קטנות.¹¹

האם מותר לאכול מצה עשירה בערב פסח?

מצה עשירה (היא מצה הנעשית מקמח כשר לפסח, שלשו אותה יחד עם מי פירות, יין, חלב, דבש, מיץ תפוחים וכיוצא בהם) מותר לאוכלה בערב פסח. והטעם לזה - כי האיסור נאמר רק על מצה שיוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, וכיון שלא יוצאים ידי חובה בליל הסדר ב'מצה עשירה' שנאמר "לחם עוני", לכן אין איסור לאוכלה בערב פסח.¹²

מצה מבושלת או מטוגנת האם מותר לאוכלה בערב פסח?

מותר לאכול מצה מטוגנת או מבושלת בערב פסח. הואיל ואין יוצאים בה ידי חובה אכילת מצה בליל הסדר.¹³ כמו כן מותר לאכול כופתאות (קציצות שקוראים 'קנידלעך') העשוים מקמח מצה מבושלת.¹⁴

עוגות שנעשו מקמח מצה האם מותר לאוכלם בערב פסח?

קמח מצה שנעשה ממצות שנאפו ואחר כך

טחנו אותם עד שנעשו כעין קמח, אם הכינו מהם עוגות מתוקות וכדומה, אין לאכול מהם בערב פסח, הואיל ונאפתה המצה כדינה קודם שנטחנה, אין עליה עוד שם של 'מצה עשירה', גם כשחזרו וערבו אותה עם דבש או שמן ויין, לכן אסור לאוכלה בערב פסח.¹⁵

תענית בכורים

מי הם החייבים בתענית בכורים?

הבכורים מתענים בערב פסח זכר לנס שנצלו ממכת בכורות, בתענית זו חייבים כל הבכורים, בין בכור מאב ובין בכור מאם.¹⁶ גם בכורים כהנים או לווים חייבים להתענות.¹⁷ בכור קטן - האב מתענה תחת בנו, ואם גם האב בכור - י"א שאמו מתענה, ואין המנהג כן.¹⁸

סעודת 'סיום מסכת' האם פוטר את המתענים?

כיום שירדה חולשה לעולם, והתענית גורמת להפרעה בעריכת הסדר, שתית ארבע כוסות ושאר דיני הסדר, נהגו להקל ולהפסיק את התענית על ידי השתתפות בסעודת מצווה, כגון, סעודת 'ברית מילה', 'פדיון הבן' או סעודת 'בר מצווה' בזמנה. גם סעודת 'סיום מסכת' נחשבת לסעודת מצווה לעניין זה.²⁰

יש אומרים שאם כבר יש בסעודת סיום המסכת מניין משתתפים, אין לבכורים להצטרף לסעודה ולפטור תעניתם בכך, ויש חולקים, והעיקר להקל.²¹

האם המשתתפים בסעודת הסיום צריכים לאכול בסעודה כדי להפטר מהצום?

המשתתפים בסעודת סיום מסכת עליהם להקשיב ללימוד הסיום, ורק אחרי 'הסיום'

12 שו"ע סימן תעא סעיף ב. ומשנ"ב שם ס"ק י.

13 משנ"ב שם ס"ק כ. ועיין בשעה"צ סימן תמד אות א, שדעת הגר"א להחמיר במצה מבושלת.

14 משנ"ב שם.

15 רמ"א שם, ומשנ"ב שם ס"ק יט.

16 שו"ע סימן תע סעיף א.

17 משנ"ב שם ס"ק ב.

18 רמ"א שם. אולם המג"א ס"ב ב כתב בשם דרשות מהרי"ל שתענית האב עולה לשניהם. ואם אמו מעוברת או מניקה, פשוט שאינה צריכה לצום עבור בנה.

19 שו"ע ורמ"א שם. מחזיק ברכה שם אות ב.

20 משנ"ב שם ס"ק י.

21 פסקי תשובות סימן תע אות ח.

1 מחזיק ברכה סימן תל אות ב.

2 משנ"ב סימן תכט ס"ק ב.

3 רמ"א סימן תל סעיף א. אולם במעשה רב (סימן קעז) כתב שהגר"א לא נהג לקרוא בשבת הגדול.

4 כה"ח סימן תל ס"ק ח.

5 רמ"א סימן תכט סעיף ב, ומג"א שם ס"ק לט.

6 פרי חדש סימן

7 משנ"ב סימן תעא ס"ק יב.

8 רמ"א סימן תעא סעיף ב.

9 משנ"ב שם.

10 רמ"א שם. ומג"א שם ס"ק ז.

11 מג"א שם ס"ק ז.

יהיו רשאים להפסיק את התענית²². כמו כן, צריכים הבכורים שיטעמו לפחות כחותבת (כ - 50 גרם) מסעודת הסיום כדי לפטור את עצמם מן התענית²³. מי שלא השתתף בסיום עצמו לא יועיל לו לאכול מסעודת הסיום כדי לפטור את עצמו מן התענית²⁴.

למה אסור לעשות מלאכה אחר חצות היום?

אסור לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות היום. ושני טעמים לדבר, הטעם האחד הוא, כדי שלא יהיה טרוד במלאכה וימנע מלעסוק בהכנות האחרונות לליל הסדר²⁵. והטעם השני, כיוון שבזמן שביית המקדש היה קיים, אדם שהביא קרבן לבית המקדש, היה אסור בעשיית מלאכה באותו יום, מפני שהוא לו כיום טוב, ואין ראוי לעשות מלאכה בזמן שקרבנו קרב על המזבח. כן הדין בערב פסח, שכל ישראל צריכים להקריב את קרבן הפסח, והרי הוא כיום טוב לכל. אלא שהואיל וזמן קרבן פסח מחצות היום בלבד, גם איסור המלאכה חל חורבן הבית התקנה לא זזה ממקומה שכיון שנאסרה במניין על כל ישראל נאסרה לעולמי עד, שכל דבר שבמניין אפילו נתבטל הטעם שנאסר בגללו, לא נתבטל עצם האיסור²⁷.

האם מותר לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות היום?

עשיית מלאכה קודם חצות היום, הדבר תלוי במנהג המקומות, מקום שנהגו לעשות מלאכה - עושים, מקום שנהגו שלא לעשות - אין עושים²⁸. כיום, מנהג כל המקומות לעשות מלאכה קודם חצות היום²⁹. העיר ירושלים יש אומרים שדינה כמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה החל מהבוקר, ויש אומרים שנהגו לעשות מלאכה בה עד חצות³⁰. ומכל מקום מדת חסידות שלא לעשות מלאכה כבר מהבוקר, כדי לחוש לדברי האומרים שאין לעשות מלאכה בערב פסח בירושלים גם קודם חצות היום³¹.

האם מותר לומר לגוי לעשות עבורו מלאכה שאסור לעשותה מחצות היום והילך?

מותר לומר לגוי לעשות עבורו מלאכה שאסור לעשותה לו אחר חצות היום, שלא

אמרו חכמים "אמירה לגוי שבות" אלא בשבת ויום טוב וחול המועד, אבל ערב פסח שאין בו משום קדושת יום טוב, אומר לגוי לעשות מלאכה ועושה³².

קנה חליפה חדשה לכבוד החג, ושכח לתקן את המכנסיים האם יכול לתקנם בעצמו או ע"י אומן אחר חצות היום?

לא אסרו עשיית מלאכה בערב פסח, אלא מלאכה גמורה, כגון לתפור בגדים חדשים, בניית כלים וכדומה, שאסור לעשותם בין בשכר בין בחנם. אבל רשאי הוא לתקן כליו, כגון בגד שנקרע קצת רשאי לתפורו ולתקנו לצורך המועד, ואפילו מעשה אומן מותר בין לעצמו בין לאחרים³³. ומכל מקום לא ייטול האומן שכר על התיקון כשעושה לאחרים, אלא אם כן התיקון שהוא עושה הוא בגדר מעשה הדיוט (תיקון שלא מצריך אומנות, וכל אדם יכול לבצע אותו)³⁴.

מי שלא הספיק להסתפר עד חצות היום, מה עליו לעשות?

מותר להסתפר בערב פסח קודם חצות, אם שכח להסתפר קודם חצות היום, אסור לו להסתפר אצל יהודי אחר חצות אפילו בחנם. אולם, מותר לו לספר את עצמו³⁵, וכן מותר לו להסתפר בשכר אצל יהודי עני שאין לו מה לאכול כפי הצורך בליל הסדר וביום טוב של פסח³⁶, וכן מותר להסתפר על ידי גוי בשכר בערב פסח אחר חצות³⁷.

האם מותר להפעיל מכונת כביסה קודם חצות היום באופן שתמשיך לפעול אחר חצות היום?

מותר להפעיל מכונת כביסה בערב פסח קודם חצות, אף על פי שהיא ממשיכה לפעול באופן אוטומטי גם אחר חצות, כיון שהמלאכה נעשית מאליה³⁸.

מה הדין אם אמר בקניית הבשרים לחג "בשר זה לפסח"?

אסור לומר על בהמה בין שהיא חיה בין שהיא שחוטה, ואפילו על חתיכת בשר קפואה בשוק, "בשר זה לפסח", לפי שנראה שהקדיש אותה לקרבן פסח, ונמצא כאוכל קודשים בחוץ, אלא יאמר "בשר זה ליום טוב"³⁹. וכן אל יאמר בביתו לצלות הזרוע "לפסח" אלא "ליום טוב". ואף על פי שמצד הדין אין איסור אלא בבהמה, אבל בתרנגולים מותר, מכל מקום טוב להחמיר

בזה, ואפילו בדגים. אבל מותר לומר "חטים אלו לפסח"⁴⁰.

בדיעבד, אם אמר על גדי או טלה "זה לפסח", הבשר מותר באכילה, אפילו אמר כן בערב פסח אחר חצות היום. וכל שכן אם אמר כן על גדי או טלה שאינו שלו⁴¹.

מי שלא הספיק למכור את החמץ שלו לגוי, עד מתי יכול למכור את החמץ לגוי?

המכירה חייבת להתבצע קודם סוף זמן איסור ההנאה מהחמץ, שאם כבר הגיעה השעה השישית של יום י"ד בניסן, החמץ נאסר בהנאה ואסור למוכרו אלא צריך לאבדו. לכן נוהגים הרבנים המוכרים את החמץ לגוי לבצע את מכירת החמץ ביום י"ד סמוך לסוף הזמן שמותר ליהנות מהחמץ, כדי שיספיקו כולם להצטרף למכירה לגוי⁴².

תושב ארה"ב שהגיע לארץ ישראל לפסח, היכן יערוך את מכירת החמץ שלו שנמצא בחו"ל, האם אצל רבני חו"ל או בארץ ישראל?

כיון שהמכירה חייבת להתבצע קודם סוף זמן איסור ההנאה מהחמץ, שאם כבר הגיעה השעה השישית של יום י"ד בניסן, החמץ נאסר בהנאה ואסור למוכרו אלא צריך לאבדו. לפיכך, תושב ארצות הברית שנמצא בפסח בארץ ישראל, ימכור את חמצו בארץ ישראל, וזאת משום שאם ימכור את חמצו באמצעות רבני אמריקה, המכירה תתבצע אחר שכבר חל עליו איסור חמץ. שכן איסור החמץ חל לפי המקום שבעל החמץ נמצא, וכידוע השעה השישית של יום י"ד מגיעה בארץ ישראל כשבע שעות לפני אמריקה⁴³.

לגבי סיום הפסח, לכאורה תתעורר בעיה, שהרי הוא צריך לנהוג יום-טוב-שני של גלויות, נמצא שאיסור חמץ חל עליו עד סוף היום השמיני, ואילו בארץ ישראל קונים בחזרה את החמץ מהגוי אחר היום השביעי. ואע"פ כן הוא יכול למכור את חמצו במכירה של ארץ ישראל, כי אף שהגוי מוכר את החמץ בחזרה, כיוון שהוא עדיין בפסח כמנהג בני חוץ לארץ ואין הוא מעוניין לקנות את החמץ, החמץ נשאר הפקר או ברשות בית הדין, ורק לאחר שיסתיים יום טוב שני של גלויות, יחזור החמץ לרשותו⁴⁴.

36 משנ"ב שם ס"ק ו.

37 משנ"ב שם ס"ק ה.

38 פסקי תשובות שם אות ו.

39 שו"ע סימן תסט סעיף א.

40 שו"ע שם ס"ק ב.

41 משנ"ב שם ס"ק א. כה"ח שם אות א, ב.

42 שו"ע סימן תמג סעיף א.

43 נחלקו האחרונים אם הולכים אחר המקום שבו החמץ נמצא (עונג יום טוב או"ח סימן לו), או אחר המקום בו בעל החמץ נמצא. הסכמת רוב האחרונים שהולכים אחרי מקום האדם שכן האיסור "לא יראה לך" רובץ על בעל החמץ במקום הימצאו. חסד לאברהם (תאומים, חאו"ח סימן לה). בן איש חיל (ח"ב דרוש ג לשבת הגדול). ובחזו"ע (פסח עמוד סב) כתב בדיעבד אם מכר חמצו בארה"ב אין החמץ נאסר בהנאה שלא יצא הדבר מכדי ספק, וספד"ר לקולא שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מדרבנן, וטוב שיבטל אותו ברוב חמץ שנמכר כדין.

44 שו"ת מנח"ח ח"ו סימן מה. שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן צג.

22 חיים לראש דף יד ע"ב.

23 שו"ת מנחת יצחק חלק ט סימן מוה. ובחזו"ע פסח עמוד ריב כתב שדי בכזית (27 גרם). ויש מקילים שלא חייבים לטעום בסעודה זו. שו"ת דברי יהושע ח"ב סימן פא.

24 עפ"י האליה רבה סימן תקנא ס"ק כה.

25 רש"י והמאירי פסחים ג.

26 ירושלמי ר"פ מקום שנהגו.

27 גמ' ביצה ה.

28 שו"ע סימן תסח סעיף ג. ומשנ"ב שם.

29 ערוך השולחן שם סעיף ה.

30 פרי חדש שם.

31 פסקי תשובות סימן תסח אות ז.

32 שו"ע סימן תסח סעיף א. ובמשנ"ב שם.

33 משנ"ב שם ס"ק ח.

34 שעה"צ שם ס"ק י. כה"ח שם ס"ק כד. ובשו"ע הרב אסר בשכר גם מעשה הדיוט.

35 ש"ך סימן שצט ס"ק יב.